

**Sakatta'a Ga'umsa Raawwii Leenjistootaafi Dhiyaannaa Qulqullina Leenjii Dubbarree,
Leenjifamtootaa Tajaajila Duraa Milkeessuu Irratti Kolleejjii Barnotaa Barsiisotaa
xiyyeeffachuun**

Margaa Gammadaa

Muummee Afaaniifi Ogbarruu Oromoo, Yuunivarsiitii Wallaggaa, L.S.P. 395, Naqamtee, Itoophiyaa

Axereraa

Kaayyoon qorannoo kanaa ga'umsa raawwii leenjistootaafi qulqullina dhiyaannaa leenjii dubbarree Afaan Oromoo, milkaa'ina leenjifamtootaa tajaajilaan duraa sakatta'uudha. Ka'umsi qorannoo kanaas, kutaa gadiitii kaasee rakkoo Afaan Oromoon dubbisuufi barreessuu barattootaa irratti mul'atu habuuramedha. Madda rakkoo kanaa adda baasuuf, sadarkaa kolleejjii barnootaa barsiisotaatti haala raawwii leenjistootaafi qulqullina leenjii kennamu iyyaafatame. Ragaalee guuruu, qaaccessuufi hiikuuf saxaxa sakatta'a qaxxaamuraatti fayyadame. Kana galmaan ga'uufis, mala walmakaatti gargaarame. Iddattoonni, KBB Dambi Doolloo, Shaambuufi Naqamtee istiriimii istetiksii, saayinsii uumamaafi hawaasaarraa leenjifamtoota waggaa 3ffaa carraa tasan ($n=180$), barsiisota mala hammargeen ($n=30$), waliigala ($n=210$) filataman. Ragaalee walitti qabuuf, bargaaaffii, afgaaaffiifi MGX fayyadame. Ragaalee qaaccessuuf, istatiksii ibsaa (safartuu ragaalee liikertii bu'aa gidduufi garaagarummaa safartuu dhaabbataafi infireenshaalii (ANOVA karaa tokkoofi hariiroo Spearman') gargaarame. Kanneen akkamtaan guuraman, walitti makuun jechootaan qaaceffame. Argannoon ijoon mul'ate KBB keessatti torbeetti wayitiin leenjii dubbarreef ramadame 2 qofa. Qulqullina leenjiif xiyyeeffannoo kennamuu irratti bu'aan argame, gadi-aanaa waan ta'eef, leenjifamtoota ga'oomsuuf xiyyeeffannoon jiru laafaa ta'uu hubatame. Haala raawwii leenjisuun leenjistootaa irrattis bu'aan gidduu mul'ate gadi-aanaa waan ta'eef, milkaa'ina leenjifamtoonni leenjii dubbarree irraa argatan irratti dhiibbaa sirrummaa (+ ve factor) uumu akka hinqabne adda ba'e. Darbee, haala raawwii leenjisuun leenjistootaafi milkaa'uu leenjifamtootaa gidduu hariiroon jirus baay'ee laafaa ta'uu hubatame. Kanaaf, BBO, KBB'fi qaama dhimmi ilaallatu hundi rakkoo kanaaf osoo xiyyeeffannoon itti kennamee qulqullina leenjii dubbarreefi leenjifamtootaa milkeessuun nidanda'ama.

Article Information

Article History:

Received: 06-07-2023

Revised: 28-09-2023

Accepted: 26-11-2023

Jechoota Ijoo: dubbarree,
ga'umsa, leenjii, milkeessuu,
qulqullina

*Qorataa Muummee:
Margaa Gammadaa

E-mail:
margaa.gammadaa445@gmail.com

Yaad-rimeen dubbarree (*literacy*) jedhu malaafi dandeettii dubbisuu, barreessuufi lakkoofsa adda baasuu horachuu (Fang, 1996); seera dhamsagootaa adda baasuu (Adams, 1993); ‘hiikaa dubbisuu yookaan dubbisaa hiikuu’ (Street, 2004); barreessuufi dubbisuu gara dubbachuutti geessuu (Griffith’fi Lacina, 2018); ‘dubbisuu, barreessuufi herregaa hojjechuu, odeeffannoo qabachuu, ilaalcha/yaada ibsachuu, murtii gochuufi rakkoo hiikuuf ga’umsa horachuutti’ (Cash’fi kaan, 2015) akka ta’e hubatama.

Yaad-rimee kana irraatti baroota 1980’ootaatii kaasee yaanni qorannoo irratti hundaa’e kennamaa dhufe. Innis dandeettii duubbisuufi barreessuu irra kan darbu ta’ee, mallattoowwan walxaxaa ta’anii mul’atan haala galumsa isaatiin hiika itti kennuuf ga’umsa horachuu akka ta’e (Griffith’fi Lacina, 2018) ibsaniiru. Kanarratti Lindquist (2015) dubbarreen yeroo hundumaa caacculee hawaasaafi aadaa kan walsimatu ta’ee, akkaataa galumsa isaaniitti meeshaalee maxxansaafi barreeffamaan walitti dhufanitti dhimma ba’uun dandeettii adda baasuu, hubachuu, hiikuu, kalaquu, waliin dubbachuufi herrega hojjechuu akka ta’etti hiikama. Akkaa ammayyaatti xiyyeeffannoon dubbarreef kenname, “walitti qabama shaakala hawaasaa galumsa irratti hundaa’e” akka ta’etti kan

dhiyaatu ta’ee, kan namni dhuunfaan shaakala dubbisuufi barreessuu adda baasuu guddifachuufi akka aadaa, siyaasaafi galumsa seenaa isaatti jijjiirama jireenya isaa irratti fiduudha (Yang’fi Ping, 2012).

Yang’fi Ping (2012) dubbarree afaaniifi herregaa leenjisu ilaalchisee leenjifamtootaaf xiyyeeffannoo guddaa kennuun qajeelfama kan barbaadudha. Akkasumas, adeemsa leenjifamtoota leenjisu keessaan yoomiifi akkamitti akka gidduu seenamu (*intervention*) akkaataa isaan barattoota isaanii irratti fooyya’iinsa fidan deeggaruun xiyyeeffannoo akka gaafatu ibsan. Kanaaf, Alatalo (2013) leenjistoonni dubbarree barsiisota tajaajila duraa, akkaataa isaan hojii addunyaa barsiisuu keessatti leenjifamtoota deeggaruu danda’an irratti hubannoo isaan horachiisuun murteessaa akka ta’e ibseera. Kana irratti, Gao (2013) barreessuufi dubbisuun dhimmoota walqabatanii deeman waan ta’eef, leenjistoonni kolleejjii leenjii xiyyeeffannoo keessa galchuun, walmaddiitti leenjifamtoota beekumsa horachiisuun milkeessuun murteessaa akka ta’e eereera.

Hay’fi Woolley (2011), addunyaa baruu barsiisuu keessatti dandeettiin dubbarree leenjifamtoota kan cimu, beekumsaafi ga’umsa leenjistootaan kan murtaa’u akka ta’e mirkaneessaniiru. Kana malee, milkaa’inniifi

Margaa G.

ga'umsi leenjifamtoota barsiisotaa ga'umsa barsiisuu barsiisotaafi qulqullina koorsii barnootaan akka murtaa'u ibsan. Keessattuu, akkaataa barsiisonni yaad-deebii itti kennan, gaaffilee barattootaa irraa ka'uuf deebii itti kennan (mala baruu-barsiisuu dubbarree) irratti beekumsa ga'aa ta'e qabaachuu isaaniin akka murtaa'u mirkaneessan. Fakkeenyaaf, (i) deebii xiinqooqaa walxaxaa; (ii) jechoota hiika ciccimoo; (iii) fooyyeffannaa qayyabbiifi (iv) yaada qabiyyee dubbatamu irratti, ofitti amanamummaafi fedhii guddaa qabaachuu kan gaafatudha (Cunningham'fi kaan, 2009).

Kanarraa kan ka'e, koorsiin barnootaa sadarkaa sadarkaan dhiyaatu beekumsa, dandeettiifi sona leenjifamtoonni kolleejjii leenjii keessaafi alatti horataniifi muuxannoo isaan barnoo- taan gonfatan hammatee kan dhiyaatu ta'uu agarsiisa (Scheerens'fi Blömeke, 2016). Qabxilee kanneen xiyyeeffatee haadhiyaatu malee, gosa barnootaa keessaan dubbarree barachuu barsiisuu irratti ga'umsa inni leenjifamtootaaf gumaachu adda baasuun murtees- saadha.

Kana irratti qorachuun kan barbaachiseef, sadarkaa KBB'tti ga'umsa leenjistootaafi qulqullina leenjiinii dubbarree Afaan Oromoo gosa barnootaa garaagaraa keessaan leenjifamtoota tajaajila duraaf kennamu, milkaa'ina dandeettii isaanii irratti dhiibbaa inni fidu adda baasuun furmaata dhiyeessuuf.

Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee 2023, 1(2):117-137

Kun ammoo, ga'umsaan yoo hojiirra hinoolle, haala fedhii barachuu barsiisuu barataafi barsiisaa gad-buusa; milkaa'ina barattoonni argachuu malan hanqisa. Kana ilalchisee qorannoo yeroo garaagaraafi biyyoota adda addaa keessatti hojjetame xiinxalameera.

Fakkeenyaaf, qorannoon Cash'fi kaan (2015) haala hariiroo hojirra oolmaa barnoota dubbarreefi bu'aa leenjifamtoota gidduu jiru irratti hojjetame. Argannoon mul'ates, walitti dhufeenya sirrawaa (*posetive*) ta'uu agarsiise. Fakkeenyaaf, qorannoo isaaniitiin waanti sakatta'aa habuura itti deddeebii (*longitudinal*) qo'atame akka agarsiisetti dhiibbaa beekumsi barsiisaa qajeelfama dubbisuu leenjifamtootaa irratti taasise, milkaa'ina dubbisuu isaanii argamsiise. Darbee, akkaataa itti jechoota caccabsanii hubatan irraatti barsiisonni leenjii fudhatan, kanneen leenjii hinargatiin caalaa takkaatti jechoota hedduu hubannaan akka dubbisan adda baasan. Haata'u malee, qorattoonni kunis, gama barreessuutiin xiyyeeffannoo qorannoo kan hinarganneefi qaawwaa akka jiru agarsiiseera.

Rakkoolee kanaan walfakkaatu ilaalchisee qorattoonni garaagaraa qorannoo isaaniin xiinxalaniiru. Fakkeenyaaf, Ottley'fi kaan (2015) leenjii dubbarree barsiisotaa tajaajila duraa keessatti rakkoon bu'uura mul'atu xiinxaluun argannoo dhiyeessaniiru. Arganniin

Margaa G.

Isaaniis leenjii ga'umsa qabu dhibuu, meeshaan irraa leenji'an ga'umsaan dhibuufi qaawwaan cimaan gama afaan dhalootaa leenjisu keessatti kan mul'atu ta'uu adda baasaniiru. Kunimmoo, qaawwaa qorannoon kun furuuf deemuun kan walfakkaatdha. Perry'fi kaan (2013) sagantaa bu'a qabeessummaa leenjii dubbarree jedhu irratti qorannoo sakatta'aa hojjetaniiru. Argannoon isaanii ammoo haala barreessuu irratti hubannoon bal'aan jiraachuu adda baasaniiru. Haata'u malee, ka'umsi qorannoo isaanii sagantaa dubbisuufi barreessuu (dubbarree) ta'ee garuu, gama dubbisuutiin xiyyeeffannaa dhabuun, qabiyyeewwan leenjii gama dubbisuufi barreessuun walqixa ilaalamuu dhabuun qaaawwaa qorannoo isaaniitiin mul'atedha. Krutka'fi kaan (2016) 'ga'ee dubbarree sadarkaa fi gosa barnootaa garaagaraa keessaan leenjisu jedhurratti qorataniin argannoo dhiyaate. Innis leenjifamtoonni gad-fageenyaan dubbarree shaakalaa baratan beekumsa horatu; hawaasa dimokiraatawaa keessatti ga'ee hojii qooddattoota ta'u; akkasumas, dandeettii dalaguu, yaaduufi naamusa hojii guddifatu. Haata'umalee, qorannoo isaaniitiin dhimma qulqullina leenjiifi ga'umsa leenjistootaa irratti hinxiyyeeffanne. Kun ammoo qaawwaa qorannoo kanaan ilaalamudha.

Doubet'fi Southall (2018) qorannoo 'dhiyaanna leenjii dubbarree irratti hojjetanii

Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee 2023, 1(2):117-137

argannoo dhiyeessaniiru. Kunis, barsiisonni sadarkaa gadii dubbarree irratti ga'umsa qabeessota kan ta'an, leenjistoota ga'umsa qabaniin yoo leenji'anidha. Akkaataa leenjii dubbarree irratti dubbisuu, barreessuufi herrega walitti makuun leenjifamtoota leenjisuun dagaagina ogummaa barsiisotaa akka guddisu adda ba'e; ga'een dagaagina ogummaas, ilaalchaafi shaakala leenjifamtoota akka qaru agarsiisan. Qorattoonni kun ga'umsa leenjistootaan milkaa'ina argamuufi mala dubbarreen itti leenjifamu ilaalan malee, ga'umsa leenjistootaaf xiyyeeffannoo hinkennine. Waliigalatti, qaawwaleen argannoon kanaan mul'atan qo'annoo kanaaf ka'umsa ta'anii gaaffileen bu'uuraa qorannoo kanaan deebii barbaadan ammoo kanneen kanatti aananidha:

1. Kolleejjii barnootaa barsiisotaa keessatti leenjiin dubbarree leenjifamtoota barsiisotaa tajaajila duraaf kennamu, hammam qulqullina qaba?
2. Haalli raawwii dubbarree leenjisu leenjistootaa, milkaa'ina leenjifamtoota barsiisotaa tajaajila duraa irratti hammam dhiibbaa qaba?
3. Haala raawwii leenjistootaafi milkaa'ina leenjifamtoota dubbarree gidduu hariiroon jiraa?

Malleeniifi Meeshaalee

Saxaxni qorannoo kanaa sadarkaa ragaalee walitti qabuutii kaasee hanga xiinxaluufi qaacceessuu, qindeessuufi tartiibaan gabaasa dhiyeessuutti kan caaseffamedha. Akka hayyoonni Kothari (2004), Cohen, Manion'fi Morrison (2007)'fi Creswell, (2012) ibsanitti saxaxni qorannoo kun, dhimmoota ijoo ta'anitti gargaaramuun akka qorannoo saayinsawaatti ragaalee walitti qabuuf saxaxa sakatta'a qaxxaamuraatti (*cross-sectional survey design*) dhimma ba'ame. Qorataan saxaxa qorannoo kana galmaan ga'uuf, mala walmakaatti kan dhimma ba'e yoo ta'u, ija falaaama paradaayimii qorannoo ijaarsaatiin kan xiinxalamedha.

Mala Iddattoofi Iddatteessuu

Filannoo iddattootaa ilaalchisee, ragaalee barbaachisan walitti qabuuf, KBB Naqamtee, Dambi Doolloofi Shaambuu keessaa leenjifamtoota tajaajila duraa waggaa sadaffaa muummee Saayinsii Uumamaa, Hawaasaafi Isteetiksiitti leenji'an (dhiira 109, dhalaa 71 waliigala 180 mala carraan filatamanii bargaaffii guutaniiru. Akkasumas, leenjistoonni barsiisotaa kanneen Istiriimii afaanii ala ta'an hundinuu (dhiirri 69fi dhalaan 4 waligallatti barsiisonni 73 mala hammargeen filataman. Kana malee, kolleejjiiwwan sadan keessaa barattoota 6-9 waliin yeroo lama lama MGX yoo taasifamu, barsiisota 10 waliin afgaaffii raawwatameera. Kunis gabatee kanatti aanu keessaan dhiyaateera.

Gabatee 1: Iddattoo barattootaa waggaa 3ffaafi barsiisota KBB

KBB	Muummeewwan		Barattoota Ispeshalistii		Barattoota Jeneralisti		Muummee/ Istriimii	Barsiisota		
	Istirimii	Kor nayaa	Walii galaa	Iddat toota	Walii galaa	Iddat toota		Walii gala	Kan ragaa guutan	Marii yeroo 2
Naqamtee	SU,	dhi	34	15	34	15	Her., Bio.	42	12	barattoota 8fi 9 waliin
	Istetiksii fi SH	dha	26	15	28	15	Chem,Phy.	2	1	
		Ida'	60	30	62	30		44	13	
Shaambuu	SU,	dhi	34	15	32	15	HPE,	12	10	Afgaaffii Barsiisota 5
	Istetiksii fi SH	dha	28	15	28	15	Art,	-	-	
		Ida'	62	30	60	30	Muziqaa	12	10	
D/Doolloo	SU,	dhi	33	15	28	15	Siv.His.	15	9	Afgaaffii Barsiisaa 5
	Istetiksii fi SH	dha	26	15	30	15	Geo	2	0	
		Ida'	59	30	58	30		17	7	
Iddattoota waliigalaa = barattoota 60x3 = 180'fi barsiisota 30										

*Baay'ina waliigala leenjifamtoota 361 = 180

* Waliigalli leenjistootaa 73 = 30

Margaa G.

Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee 2023, 1(2):117-137

Meeshaalee Funaansa Ragaalee

Odeeffannoo waltti qabuuf, meeshaalee bargaaaffiin barsiisotaafi barattootaa irraa; afgaaaffiin barsiisotaarraafi MGX barattootaa irraa guurame walitti fiduun rogsadeeffame. Gaaffilee bu’uuraa qorannoo kanaa deebisuuf, ragaaleen hammamtaa safartuu Liikertiin guurame. Haata’u malee, osoo ragaalee qaaccessuutti hinseeniin haala ifaafi amansiisaa ta’een adda baasanii hubachuun murteessaadha. Kanaaf, yaada Kothari (2004) ibse ka’umsa godhachuun, madaalliin iskeelii liikertii gargar

fageenyi isaa walqabate bargaaaffilee safaramaniif dhiyaate (1=CM, 2=NM, 3=HM, 4 ND’fi 5=CD). Ragaaleen safartuu liikertii kanaan walitti qabame, bu’aa gidduu (*M*)’fi istandaardi diiveshinii (*SD*) dhiyaate. Bu’aan ragaaleen gargar fageeya gidduutti argaman adda baasuuf, unkaa qorattoonni Alkharusi’f kaan, (2012) gargaaramanitti dhimma ba’ameera.

Gabatee 2 Safartuu ragaalee Liikertii hiikuuf gargaaran

Bu’aa gidduu (mean value)	Sadarkaa (ratings)	Hanga bu’aa (Range)
1.00-1.79	Baay’ee gad-aanaa	Kutaa bu’aa gad-aanaa (<i>low value</i>)
1.80-2.59	Gad-aanaa	
2.60-3.39	Giddu-galeessaa	Kutaa bu’aa gidduu (<i>neutral value</i>)
3.40-4.19	Olaanaa	
4.20-5.00	Baay’ee olaanaa	Kutaa bu’aa olaanaa (<i>high value</i>)

Madda: (Alkharusi’f kaan, 2012)

Amanamummaa meeshaalee funaansa ragaalee (bargaaffii) qorannichaa qulqulleeffachuuf hayyoota barnoota afaaniin madaalamee yaanni kennameera. Akkasumas, dhugummaa meeshaalee bargaaaffii mirkaneeffachuuf hirmaattota muraasaaf hiruun erga habuurraan madaalee sirreeffama barbaachisu raawwatame. Darbee, dhugummaa bargaaaffii dhiyaatee, *internal-item consistency reliability*’ isaa madaaluuf ‘Cronbach’s *coefficient alpha*’tti dhimma ba’ameera. Kana irratti, Creswell (2014), *Cronbach’s alpha reliability*

coefficient (α) gulantaalee (*ranges*) idilee 0 fi 1 gidduu akka ta’e ibseera. Akka Creswell’tti, walsimannaan keessoo bargaaaffilee kofiishentii alfaa ilaaluuf seerota “ $\alpha > 0.9$ – ‘Baay’ee gaarii’, $\alpha > 0.8$ – ‘Gaarii’, $\alpha > 0.7$ – ‘simatamaa’, $\alpha > 0.6$ – ‘Gaaffii uuma’, $\alpha > 0.5$ – ‘laafaa’, fi $\alpha < 0.5$ – ‘Hinsimatamu’ dhiyeesseera.” Kanarraa kan ka’e, bargaaaffii qorannoo kanaan bu’aan Cronbach’s alpha dhiyaate ($\alpha = .867$) yoota’u, kun ammoo dhugummaa isaa sadarkaa gaarii ta’edha.

Ragaalee Qaaccessuufi Hiikuu

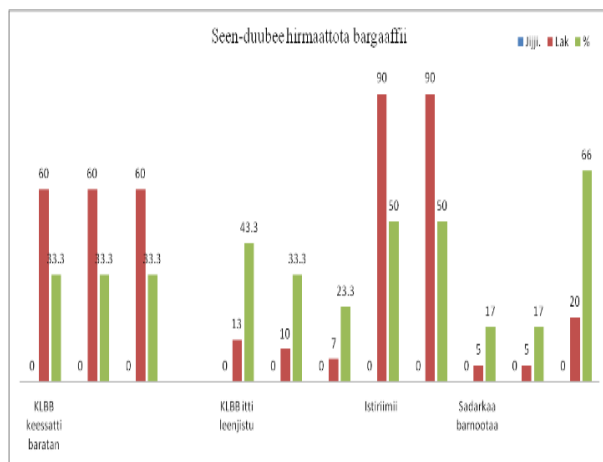
Ragaaleen meeshaalee hammamtaan guuraman SPSS unkaa (*version*) 21 gargaaramuun modeela istatiksii ibsaafi infireenshaalii (ANOVA karaa tokkoofi hariiroo Spearman') qaaceffame. Akka Al-sowat (2012) ibsetti, istaatiksiin addeessaa waan walfakkaataa maddisiisuu ta'ee, qaaccessa hammamtaa keessatti kan akka safartuu ragaalee liikertii hiikuuf sadarkaa bu'aa gidduu (*mean*)'fi garaagarummaa safartuu dhaabbataa (*SD*), gabatee gadii keessatti mul'atutti dhimma ba'ame. Kanneen akkamtaan guuraman ammoo, akka Vanderstoep'fi Johnston (2009)'fi Creswell (2012) agarsiisanitti walitti fidee rog-sadeessuun erga jechootaan qaaceffamee ibsamee argannoo adda ba'eera.

Argannoofi Ibsa Qorannichaa

Seenduubee Barattootaafi Barsiisotaa KBB

Gabatee 3: Seenduubee Barattootaafi

Barsiisotaa KBB

*Baay'ina waliigala leenjifamtoota 361 = 180 * Waliigalli leenjistootaa 73 = 30

Gabatee 4.1 kanarraa akkuma hubatamu, KBB iddattoonni kun keessaa filataman ilaalchisee seenduubeen isaanii dhiyaate kan agarsiisudha. Kanarrati, KBB waggaa sadaffaa baratan muummee/Istiriimii saayinsii uumamaa, saayinsii hawaasaafi Istetiksii keessaa Naqamtee 60(%33.33), Shaambuu 60(%33.33)fi Dambi Doollootti 60(%33.33), leenjifamtoonni barsiisotaa waliigala 180(%100) kan filataman ta'uu agarsiisa.

Barsiisota ilaalchisee, KBB Naqamtee 13(%43.33), Shaambuu 10(%33.33)fi D/Doolloo 7(%23.33) kana sadan keessaa barsiisonni leejii dubbarree barsiisan 30(%41.9) hirmaataniiru. Hirmaattonni kun sadarkaa barnootaa isaaniitiin, barsiisonni 20(%66) MA/MSC; barsiisonni 5 (%17) BA'fi barsiisonni 5(%17) ammoo BSC kan qaban akka ta'e adda ba'e.

Qulqullina Qabeessummaa Leenjii dubbarree Kennamuu

Wayitii Leenjiifi Sadarkaa Qulqullina Leenjii Dubbarree

Qulqullin qabeessummaa leenjii dubbarree barsiisota tajaajila duraa milkeessuu keessatti qabu adda baasuuf KBB keessatti wayittii lenjii dubbarreef qoodame, gosa barnootaa garaagaraa keessaan leenjifamtoota saayinsii uumamaa, saayinsii hawaasaafi Istetiksiif dhiyaatee jiru gabatee kanatti aanu keessatti xiinxalameera.

Gabatee 4: Wayitii, sadarkaa leenjii dubbisuufi barreessu

Leenjifamtootaaf				Leenjistootaaf			
Jijjiiramoota	Safartuu	Lak	%	Jijjiiramoota	Safartuu	Lak	%
Torban keessa wayitii	Cr.hr 2	123	68.33	Torban keessa	Cr.hr 2	20	66.67
leenjii dubbarree	Cr.hr 3	24	18	wayitii leenjii	Cr.hr 3	2	6.6
leenjfamtu	Cr.hr 4+	33	18	dubbarree kennitu	Cr.hr 4+	8	26.7
	Ida'a	180	100		Ida'a	30	100
Gosa barnootaa	Gadaanaa	84	47	Gosa barnootaa	Gadaanaa	15	50
keessaan sadarkaa	Giddugala	61	34	keessaan sadarkaa	Giddugala	14	46.7
leenjii dubbisuu	Olaanaa	35	20	leenjii dubbisuu	Olaanaa	1	33.3
leenjfamtu				leenjistu			
	Ida'a	180	100		Ida'a	30	100
Gosa barnootaa	Gadaanaa	72	40	Gosa barnootaa	Gadaanaa	16	53.3
keessaan sadarkaan	Giddugala	71	34	keessaan sadarkaa	Giddugala	11	36.7
leenjii barreessuu itti	Olaanaa	37	20	leenjii barreessuu	Olaanaa	3	10
leenjfamtu				leenjistu			
	Ida'a	180	100		Ida'a	30	100

Gabatee 3 keessatti ragaalee dhiyaateen alatti wayitii leenjii dubbarree, sadarkaa leenjii dubbisuufi barreessuu irratti barattootaafi barsiisota irraa ragaan walitti qabameera. Leenjii dubbarree ilaalchisee torbanitti wayitii meeqa akka baratamuufi barsiifamu irratti barattoonni 123(%68)fi barsiisonni 20(%66.7) irraa wayitii (Cr.hr.) 2 akka ta'e adda ba'e. Akkasumas, gosa barnootaa baratan keessaan sadarkaa leenjii dubbisuu irratti gaaffii hirmaattotaaf dhiyaateen barattoonni 84(%47)'fi barsiisonni 15(%50) sadarkaa gadaanaa ta'een akka leenjiin kennamu hubatame. Yaaduma kana fakkaatuun, gosa barnootaa garaagaraa keessaan sadarkaa barreessuu leenji'uu ilaalchisee barattoonni 72(%40) deebii gadaanaafi 71(%34) giddu-galeessaan akka leenji'an yoo guutan,

barsiisonni 16 (%53.3) barreessuun sadarkaa gadaanaa, akka leenjifaman guutaniiru.

Wayitii leenjii dubbarree, gosa barnootaa garaagaraa keessaaan dubbisuufi barreessuu leenjisuun ilaalchisee afgaaffii barsiisotaaf dhiyaateen odeeffannoon walitti qabameera. Kana irratti, yaada hirmaattonni kennan koorsiin dubbarree akka gosa leenjii tokkootti waan kennamuuf, gosa barnootaa saayinsii uumamaa keessaan qabiyyeen dubbisuufi barreessuuf dhiyaate muraasa (Id.1SH). Qabiyyeen dubbisuufi barreessuu kallattiin kan dhiyaatu osoo hintaane, darbee darbee fakkiiwwan addaa addaan akka shaakalan himame (Id.3SU). Gosa barnootaa saayinsii hawaasaa keessaan addatti dubbisuufi barreessuu shaakalsiisuuf yeroon ga'aan hinjiru (Id.2SU). Barnoota Isteetiksiif qophaa'ee

Margaa G.

dhiyaatu keessaan addatti dubbisuufi barreessuu barsiisuu dhiyaachuu baatus, kalaqa garaagaraa shaakalsiisu keessaan akka dubbisaniifi irra deebi'anii akka barreessan taasifamu (Id.5 Ist).

Odeeffannoon afgaaffii barsiisota saayinsii uumamaa, hawaasaafi istetiksii kanneen irraa walitti qabameen garri caalaan gosa barnootaa leenjisan keessaan darbanii darbanii akka shaakalsiisan agarsiisa. Kun ta'ee ragaalee bargaaaffii olitti dhiyaatee qaaceffame hundarraa argannoon mul'ate, KBB keessatti barattoota saayinsii uumamaa, hawaasaafi Istetiksiif wayitiin leenjii dubbarreef ramadame lama ta'ee, leenjifamtoota ga'oomsuuf ga'aa ta'uu irratti ragaalee barsiisotaafi barattoota gara caalaan irraa argameen bu'aan baay'ee gad-aanaa ($BG=1.90$, $SD=.63$) dhiyaateera. Kunimmoo, kan agarsiisu, wayitiin leenjii dubbarreefi xiyyeeffannoon kenname baayee gadaanaa ta'uu isaati.

Kanarraatti afgaaffiifi marii gareen odeeffannoon walitti qabameen kan walfakkaatu ta'uu argannoo dhiyaate mirkaneesseera. Kanarratti, akka Ottley'fi kaan (2015) ogbarsiisa keessatti wayitiin barnootaa ramadamu barnootaa karoorfameef galma ga'a; kaayyoo barnootaa/ leenjii milkeessuuf isa bu'uuraati (Desimone'fi, kaan, 2016). Haata'u malee, wayitiin dubbarreef KBB keessatti

Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee 2023, 1(2):117-137

ramadame faallaa hayyoonni afaanii dhiyeessan kan faallessudha.

Akkasumas, gosa barnootaa garaagaraa keessaan sadarkaa leenjii dubbisuu leenji'uu ilaalchisee, barattoota gara caalaniifi irra jireessa barsiisotaa irraa bu'aan argame, bu'aa gadaanaa akka ta'e adda ba'eera. Kana malee, barreessuu ilaalchisee barattoonniifi barsiisonni garri caalan bifa walfakkaataan ragaalee bargaaaffii guutan irraa bu'aa giddu argames gara bu'aa giddu galeessaatti dhiyaatee mul'atudha. Kana irratti, qorattoonni Metzler'fi Woessmann (2012), qulqullinni leenjii dubbarree qabiyyee barnootaa garaagaraa keessaan yoo dhiyaate, ga'umsaafi beekumsa leenjifamtoota dagaagsuuf olaanaa akka ta'e kaasuu. Haaluma kanaan, Ottley'fi kaan (2015) sagantaan dubbarree qulqullina qabaachuun isaa kan mirkanaa'u, qabiyyee beekumsa ogbarsiisaa (*pedagogical*)fi beekumsa fuulduratti akka barattoonni itti dhimma ba'an kan shaakalsiisu yoota'edha. Qabiyyee fi beekumsa ogbarsiisaa haalaan kan haammataman taanaan ga'umsaafi milkaa'ina dandeettii dubbarree barattoota irratti dhiibbaa akka fidu (Alatalo, 2013) ibse.

Cuunfaatti, gosa barnoota garaagaraa keessaan leenjiin dubbisuufi barreessuu dhiyaachuu ilaalchisee, gama barataafi barsiisaan bu'aan waliigalaa (*grand mean*) dubbisuu irratti ($BG = 2.59$, $SD=1.113$); barreessuu

Margaa G.

Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee 2023, 1(2):117-137

(BG =2.70, SD=1.112) mul’ateera. Kanneenis bifa walfakkaa- tuun gosa barnootaa garaagaraa keessaan bu’aan dhiyaate ($M= 1.9$, $SD=.630$) sadarkaa gad-aanaa ta’uun hubatame. Yaada kana ilaalchisee, odeeffannoon afgaaffiin cuunfameen hirmaattonni leenjistootaa garri caalaan isaanii mala dubbisuufi barreessuu darbanii darbanii akka barsiisaniifi akka koorsii barannoottis akka dhiyaatu adda ba’e.

Kun ammoo, gosa barnootaa garaagaraa keessaan dubbisuufi barreessuun leenjifamtootaaf dhiyaatu quubsaa akka hintaane agarsiisa. Kanarraa kan ka’e, argannoon waliigalaa, qulqullina qabessummaa leenjii dubbarree barsiisota tajaajila duraa ga’oomsuu keessatti qabuun wayitiin qoodame gadi aanaa; gosa barnootaa garaagaraa kessaan xiyyeeffannoon dubbisuufi barreessuu itti leenjifamu laafaadha. Kunis, dhiibbaa inni ga’umsa leenjifamtoota irratti qabu laafaa ta’uu hubatame. Kun kan agarsiisu, leenjii dubbarreefi xiyyeeffannoon kenname baay’ee gadaanaa ta’uu

isaati. Kun ammoo, barattoonni dubbisuufi barreessuutti gargaaramuun odeeffannoo argachuu, ilaalchaafi yaada isaanii ibsachuu, murtii gochuufi rakkoo hiikuuf ga’umsa isaan kallattii barnootaa hundaa keessan horataa deeman xiqqeessa (Cash’fi kaan, 2015). Akkasumas, Wilson’fi kaan (2009) sagantaa dhaabbata leenjii barsiisotaatti qabiyyeen leenjii kennamuu haala qulqullina qabuu akka leenjifamtoota ga’oomsuuf yeroo ga’aa ramaduu; shaakalaa leenjii dubbisuufi barreessuufi dandeettii sadarkaa dubbisuufi barreessuu olaanaa akka gaddifataniif yeroo bal’aa ramaduun ga’oomsuuf murteessaa akka ta’e mirkaneessan.

Qulqullina Leenjii Dubbarree

Leenjifamtoota Ga’oomsuu Irratti

Qulqullina leenjiin dubbarree leenjifamtoota ga’oomsuufi milkeessuu ilaalchisee ragaaleen barattootaafi barsiisota irraa walitti qabame gabatee kanatti aanu keessatti dhiyaatee qacceffameera.

Gabatee 4 Bu’aa gidduu qulqullina leenjiin dubbarree leenjifamtoota milkeessuu irratti

Jijjiiramoota deebii	Lak.	BG	SD
1. Leenjifamtoota dorgomoo taasisa.	210	2.72	1.50
2. Naamusa barsiisummaa akka horatan qajeelcha.	210	2.59	1.45
3. Amala badaa barattootaafi daree to’achuu horachiisa	210	2.50	1.39
4. Dandeettii dubbarree barsiisuu akka fooyyeffatan gargaara.	210	2.81	1.46
5. Meeshaalee barnootaa mijataa akka adda baafatanii filtan taasisa.	210	2.51	1.52
6. Adeemsa dubbarree barsiisan keessatti yeroo to’achuu isaan barsiisa.	210	2.51	1.37
7. Hojii irratti barattoota barsiisaniif ilaalcha gaarii akka horatan gargaara.	210	2.42	1.48
8. Hojii irratti tooftaalee dubbarree barsiisuu garaagaraa akka filatan gargaara.	210	2.70	1.53

Margaa G.

Akka ragaalee gabatee 4 irraa mul'atutti, dandeettii dubbarree barsiisuu akka fooyyeffatan gargaaruu ($BG= 2.81$, $SD=1.46$); leenjii dubbarree leenjifamtoota dorgomoo taasisuu ($BG= 2.72$, $SD=1.50$); hojii irratti tooftaalee dubbarree barsiisuu garaagaraa akka filatan gargaaruu irratti ($BG= 2.70$, $SD=1.53$) adda ba'e. Sadan isaanii irratti bu'aan dhiyaate bu'aa giddu galeessaati.

Haata'u malee, naamusa barsiisummaa horachiisuu, meeshaalee barnootaa mijataa akka adda baafatanii filtan taasisuu; adeemsa dubbarree barsiisan keessatti yeroo to'achuu isaan barsiisuu; amala badaa barattootaafi daree to'achuu horachiisuufi hojii irratti barattotaa barsiisaniif ilaalcha gaarii akka horatan gargaaruu irratti ragaan dhiyaate hundinuu bu'aa gidduu ($BG = 2.42$, $SD= 1.48$) hanga ($BG=2.59$, $SD=.145$) kan argamedha. Bu'aan kun ammoo, bu'aa sadarkaa gadi aanaa keessatti argamudha. Qulqullina leenjiin dubbarree leenjifamtoota ga'oomsuufi milkeessuu ilaalchisee ragaaleen barattootaafi barsiisota irraa walitti qabameen bu'aan gidduu waliigalaa (*grand mean*) ($BG =2.59$, $SD =.61$) ta'ee bu'aa gara giddu galeessatti kan siqu ta'uu adda ba'eera.

Kanarra dabrbee, qulqullina leenjiin dubbarree leenjifamtoota ga'oomsuufi

Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee 2023, 1(2):117-137

milkeessuu irratti garaagarummaa bu'aa KBB sadan (Dambi Dooollloo, Naqamteefi Shaambu) gidduu jiru ilaal- chisee ANOVA karaa tokkoon madaaalliin taasifameera. Madaallii kanarraa bu'aan waliigalaa kolleejjota sadaniis dhiyaateera.

Gabatee 5 Bu'aa gidduu qulqullina leenjii dubbarree leenjifamtoota milkeessuuf

KBB	Baay'ina	BG	SD
Naqamtee	73	2.75	0.72
Shaambuu	70	2.63	0.61
D/Doolloo	67	2.38	0.51
Ida'ama	210	2.59	.61

Gabatee kanarraa akka hubatamutti, qulqullina leenjii dubbarree leenjifamtoota ga'oomsuu irratti bu'aan KBB Naqamtee ($BG=2.75$, $SD=.72$)fi Shaambuu ($BG=2.63$, $SD=.61$) argame sadarkaa gidduu-galeessaa yoo ta'u, KBB Dambi Doolloo keessatti ammoo bu'aa ($BG=2.38$, $SD=.51$) sadarkaa gadaanaan akka ta'e adda ba'e. Kolleejjota sadan keessaa ragaaleen barattootaafi barsiisota irraa qofa qofaatti walitti qabameen garaagarummaan bu'aa gidduu kolleejjota sadan gidduu akka jiru agarsiise.

Gabatee 6 Milkaa'ina qulqullina leenjiin dubbarree leenjifamtoota ANOVA karaa tokkoo

	Ida'ama Isku'erota	df	Isku'erii BG	F	Sig.
Gareewwan Gidduutti	305.16	2	152.58	6.155	.003
Gareewwan Keessatti	5131.86	207	24.79		
Idaa'ama	5437.02	209			

Gabatee kana keessatti ragaalee ANOVA karaa tokkoon dhiyaateen, garaagarummaan bu'aa KBB gidduu jiraachuu ilaalameen bu'an [$F(2, 207) = 6.15, p < .003, \eta^2 = .004$] dhiyaate.

Bu'aan argame kun, akka shallaggii istaatiksiitti garaagarummaan barbaachisumma jiraachuu agarsiise. Kana jechuun, qulqullina leenjii dubbarree leenjifamtoota ga'oomsuufi milkeessuu irratti dhiyaatu KBB sadan (Naqamtee, $BG=2.75, SD=.72$; Shaambuu ($BG=2.63, SD=.61$)'fi Dambi Doolloo ($BG=2.38, SD=.51$) gidduu garaagarummaan bu'aa jira. Kana malee, leenjifamtoota ga'oomsuuf, qulqullina leenjiin dubbarree irratti, ragaaleen bargaaaffii barattootaafi barsiisota irraa walitti qabameen bu'aan gidduu waliigalaa (*grand mean*) ($BG=2.59, SD=.61$) adda ba'e.

Akkasumas, leenjifamtoota milkeessuuf qulqullina leenjii dubbarree dhiyaatu irratti afgaaftiin barsiisotaafi MGX barattootaaf dhiyaateen odeeffannoon guurame. Kunneenis: “Leenjiin waliigalaas ta'e kan dubbarree KBB keessatti kennamu, qulqullina qabeessummaan isaa quubsaa ta'uu baatus nigargaara” (Id.6SH). “Leenjiin dubbarree kennamu leenjifamtoota

milkeessuu mitii, waan xiyyeeffannoo qabu natti hinfakkaatu” (Id.9SU).

Kana ilaalchisee, yaanni MGX barattoota hundaa irraa argames, haalliifi akkaataan koorsii dubbarree dhaabbata leenjii barnootaa barsiisotaatti kennamu ga'umsaafi milkaa'ina isaanii irratti jijjiirama inni fidu ga'aa akka hintaane ibsan. Ragaaleen gama bargaaftii, afgaaftii MGX'n guurame akka agarsiisutti, KBB sadan keessatti leenjiin dubbarree leenjifamtootaaf dhiyaatee kennamaa jiru bifa walfakkaataan, leenjifamtoota ga'oomsuu irratti ga'ee inni qabu gadi aanaa ta'uu hubatame.

Haata'u malee, sadarkaan bu'aa gidduu tokkoo tokkoo KBB sadan gidduu jiru madaallii ANOVA karaa tokkoon ilaalameen garaagarummaan barbaachisummaan bu'aa akka jiru agarsiiseera ($P < .05$). Kana ilaalchisee, akka qorattoonni garaagaraa kaasanitti, beekumsa ogummaa barsiisummaa qulqullina qabeessummaa kan inni qabaatu, qulqullina beekumsa leenjistootaa irraa akka maddu (Wilson'fi kaan, 2009) ibsaniiru. Kana irratti, Adams'fi Pegg (2012) sagantaa dhaabbata leenjii keessatti leenjiin dubbisuufi barreessuu

Margaa G.

Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee 2023, 1(2):117-137

irratti kennamu bal'inaan beekumsa qabiyyee ogbarsiisa xiyyeeffatee dhiyaachuu dhabuu; hanqinni beekumsaa leenjifamtoota mudachuuf sababa ta'uu (Hebert'fi kaan, 2016) eeran.

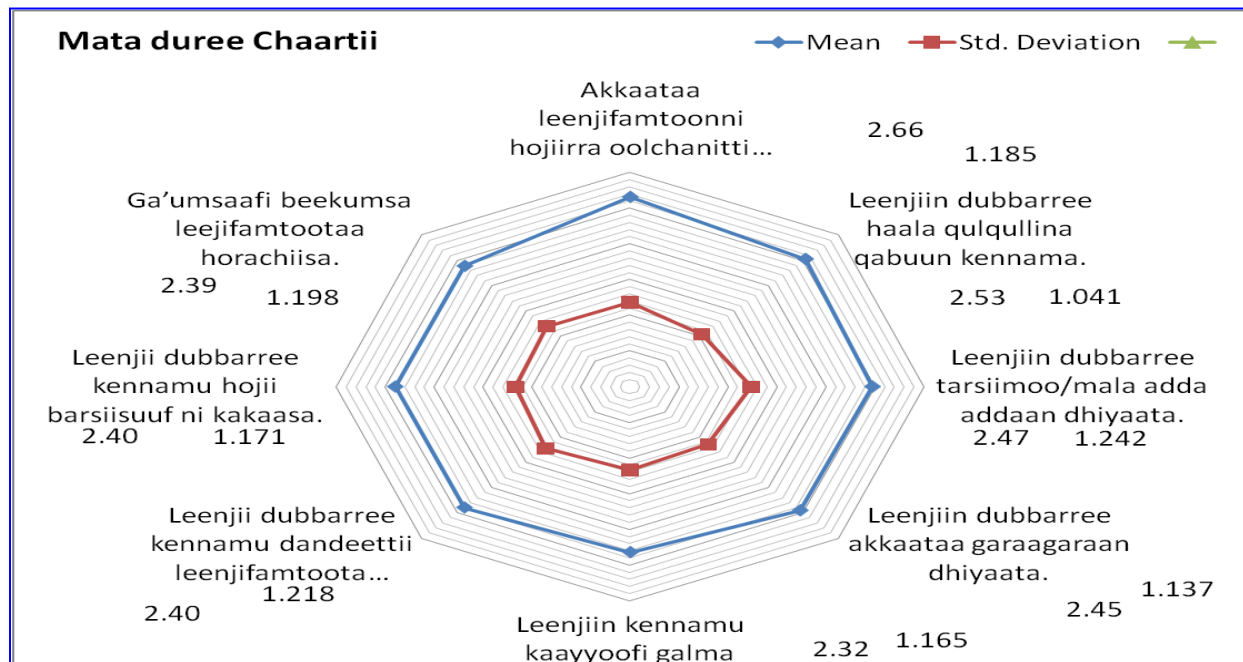
ogummichaaf malu kan gonfachiisudha. Haata'u malee, ga'umsa dhabuun leenjifamtootaa gama birootiin hanqina leenjistootaa akka ta'es ibsaniiru.

Kana malee, leenjiin dubbarree KBB Naqamteefi shaambu keessatti kennamu adeemsa qulqullina qabuun leenjifamtoota ga'oomsuuf dhiyaatu sadarkaa bu'aa gidduu galeessaan yoo ta'u, kan Dambi Doollootti kennamu ammoo gadi aanaadha. Kun akka Desimone'fi, kaan (2016) sadarkaa dhaabbata leenjiii kam keessatti, dubbarreefis ta'e barnoota kamiif leenjiin dhiyaatu leenjifamtoota ga'umsuufi ogummaa hojii

Haala Raawwii Leenjisu Barsiisotaa, Leenjifamtootaa Milkeessuu Irratti

Dhiibaa Haala Raawwii Leenjistootaa Milkaa'ina Leenjifamtootaa Irratti

Haalli raawwii leenjisu barsiisotaa milkaa'ina leenjifamtootaa irratti dhiibbaa hammamii akka fidu ilaalchisee ragaaleen walitti qabame akkayyaa istaastiksii ibsaan qaacceffamee fiigirii kanatti aanu keessatti dhiyaateera.

Fiigirii 1 Dhiibbaa haala raawwii leenjistootaa milkaa'ina leenjifamtootaa irratti

Margaa G.

Fiigerii olitti dhiyaatteraa bu'aan gidduu mul'ate akkaataa leenjifamtoonni hojiirra oolchanitti leenjisu ($BG = 2.66$, $SD = 1.185$); leenjiin dubbarree haala qulqullina qabuun kennamuu ($BG = 2.53$, $SD = 1.041$); leenjiin dubbarree tarsiimoo/ mala adda addaan deeggaramuu ($BG = 2.47$, $SD = 1.242$); leenjiin dubbarree akkaataa garaagaraan dhiyaachuu irratti bu'aan gidduufi addaan fageenyi ($BG = 2.45$, $SD = 1.137$) dhiyaate. Leenjifamtoota milkeessuu irratti dhiibbaa haalli raawwii leenjistootaa qabu ilaalchisee bu'aan gidduu waliigalaa dhiyaate ($BG = 2.45$, $SD = 0.64$). Kun ammoo, bu'aa gadi aanaa agarsiisa.

Haala raawwii leenjii leenjistootaa ilaalchisee yaada bargaaffiin guurame jabeessuuf odeeffannoon afgaaffii walitti qabame akka kanatti aanutti dhiyateera. Kolleejjii keessatti mala garaagaraan leenjifamtootaaf leenjii dubbarree kennuuf haalli mijataan hinjiru. Leenjifamtoota ga'oomsuuf hojiin bal'aan hojjetamus hinjiru. Ta'us, barsiisonni leenjisan tokko tokko quubsaa ta'uu baatanis akka gargaaru hubatame (Id.7SH). Kana malee, yeroon leenjii dubbarree dhiyaate xiqqaa waan ta'eef, wayitii xiqqaatti leenjifamtoota ga'oomsuuf barsiisota irraa kan eegamu osoo hintaane milkaa'inniifi ga'umsi dhamaatii leenji'aatiin akka ta'e (Id.6SU) ibse. Darbee, barsiisonni Istiriimii gaagaraa tokko tokko darbanii darbanii akka

Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee 2023, 1(2):117-137

deeggaran himan. Kanarraa kan hafe, meeshaaleen deeggarsaa barbaachisu bakka hinjirretti milkaa'inaafi ga'umsa leenjifamtoota xiyyeeffatamee waanti hojjetamu akka hinjirre hubatame (Id.10 Ist). Haata'u malee, odeeffannoon MGX barattoota garee hundaa irraa walitti qabame faallaadha. Innis barsiisonni leenjistootaaf yeroofi xiyyeeffannoo bal'aa kennanii ga'umsa leenjifamtoota irratti hojjechuun hanqinni akka jiru ibsan.

Ragaalee hammamtaafi akkamtaan guurame irraa waanti hubatame, haalli raawwii dubbarree leenjisu barsiisotaa milkaa'ina leenjifamtoonni leenjii dubbarree irraa argatan irratti dhiibbaa uumu kan hinqabaanne ta'uu isaati. Kanaaf, qulqullina qabbeessummaan haala leenjisu leenjistootaa milkaa'ina leenjifamtootaaf ga'ee akka qabu (Koellner, fi Jacobs, 2015) ibsan. Akkaumas, addatti gama leenjii dubbarreetiin beekumsa dubbarree bal'aa qabaachuun leenjistootaa, leenjifamtoota gara milkaa'inaatti akka geessu ibsame. Fakkeenyaaf, (hubannoo dhaamsagootaa, xiinjechootaa, xiinhimootaafi kanneen biroo), akkaataa madaallii dubbarreefi beekumsa dubbarree leenjifamtootaaf hojiirra oolchan beekuu gaafata (Carreker'fi kaan, 2010). Qulqullina leenjifamtoota dubbarree kan murteessu qulqullina beekumsaa leenjistootaa

Margaa G. *Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee 2023, 1(2):117-137*
 akka ta'e (Al-Barakat'fi kaan, 2011) hinargamu jechuun (Metzler'fi Woessmann, 2012) mirkaneessan.

Haata'u malee, akka yaad-iddama xiinhawaasaatti haalli raawwii leenjisuu dubbarree leenjistootaa, dhiibba inni milkaa'ina leenjistootaa irratti qabu guddaadha (Olivia, 2017). Sababiin isaa, barsiisotaa tajaajilaan duraa milkeessuu keessatti, ga'umsiifi qulqullinni raawwii leenjistootaa olaanaadha (Koellner'fi Jacobs, 2015). Karaa biraan, ga'umsi raawwii leenjistootaa qulqullina yoo hinqabaanne qulqullinni leenjii yaadamee galma ga'uufi milkaa' inni leenjifamtootaa

Kanarraa kan ka'e, haala raawwii leenjii dubbarree leenjistootaafi milkaa'ina leenjifamtootaa gidduu hariiroo jiru madaaluuf qorataan akkayyaa hariiroo Spearman'itti dhimma ba'uun madaaleere. Kana irratti, ragaalee iddattootaa waliigalaa irraa walitti qabame qo'annicha keessatti gargaarameera. Jijjiiramoonni deebii kun hundinuu hariiroo qabaachuu isaanii gabatee kanatti aanu keessatti agarsiifamaniiru.

Hariiroo Raawwii Leenjistootaafi Milkaa'ina Leenjifamtootaa

Gabatee 7 Hariiroo haala raawwii leenjistootaafi milkaa'ina leenjifamtootaa dubbarree

Jijji.deebii	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Akkaataa leenjifamtoonni hojiirra oolchanitti leenjisu.	–							
2. Leenjiin dubbarree haala qulqullina qabuun kennama.	-.097	–						
3. Leenjiin dubbarree tarsiimoo adda addaan dhiyaata.	.319**	.040	–					
4. Leenjiin dubbarree akkaataa garaagaraan dhiyaata.	.155*	.189**	.180**	–				
5. Leenjiin dubbarree kaayyoofi galma xiyyeeffata.	.201**	.156*	.173*	.158*	–			
6. Leenjii dubbarree dandeettii leenjifamtoota fooyyessa.	.217**	.174*	.256**	.292**	.224**	–		
7. Leenjii dubbarree kennamu hojii barsiisuuf ni kakaasa.	.186**	.285**	.268**	.230**	.257**	.107	–	
8. Ga'umsaafi beekumsa leenjifamtootaa horachiisa.	.142*	.171*	.268**	.337**	.294**	.281**	.175*	–

* $p \leq .05$. ** $p \leq .01$.

Akkayyaa hariiroo Spearman'itti gargaarameen hariiroo jijjiiramoota gidduu jiru gabatee 7 irratti dhiyaateera. Jijjiiramoonni dhiyaatan haala raawwii leenjistootaafi milkaa'ina leenjifamtootaa irratti ragaalee

guuramedha. Hariiroon jijjiiramoota deebii waliigalaa haala barbaachisummaa (sig.) qabuun addaan fageenya ($r = .142$ hanga $r = .334$, gatii $P < .004$ hanga $.000$) gidduutti kan dhiyaatanidha. Kanneen keessaa, garri caalaan

Margaa G.

hariiroon jijjiiramoota kana irratti mul'ate kanneen ($r = .20$ hanga $r = .31$, $P < .05 - .000$) gidduutti argamanidha. Hariiroon haala kanaan mul'ate ammoo hariiroo laafaadha.

Kana malee, jijjiiramoonni biroon ammoo hariiroo ($r = .142$ hanga $r = .180$, $P < .004$ hanga $.000$ gidduutti argamanidha). Kanneen kunis, hariiroo bayyee laafaa ta'uu agarsiisa. Kana ta'ee, hariiroon jijjiiramootaan dhiyaate hundi kallattii sirrummaa /positive/ ta'eenidha. Haata'u malee, kanneen keessaa, hariiroon jijjiiramoota ga'umsaafi beekumsa leenjifamtootaa horachiisuufi leenjiin dubbarree akkaataa garaagaraan dhiyaachuu gidduu hariiroon jiru ($r = .33$, $P < .000$). Kunimmoo, hariiroo giddu galeessaa yoota'u, kanneen hafan ammoo hariiroo laafaafi hariiroo baay'ee laafaa ta'edha (Crowell, 2012). Beekumsi qulqullina qabu, raawwii leenjii barsiisotaa qulqullina qabu irraa madda. Beekumsi leenjisu qulqullina qabu ammoo, adeemsa muuxannoo keessa dagaagaa deema. Kunis, leenjifamtoota milkeessuuf carraa kenna (Al-Barakat'fi kaan, 2011).

Haala raawwii dubbarree leenjisu leenjistootaafi milkaa'uu leenjifamtootaa gidduu hariiroo jiru irratti afgaaffiin odeeffannoon walitti guurameera. Kunneenis: Milkaa'ina leenjifam tootaafi haala raawwii leenjisu barsiisotaa gidduu hariiroon jiru jabaataa ta'ee garuu, yeroo baay'ee beekumsa

Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee 2023, 1(2):117-137

leenjifamtoonni leenjii irraa argataniifi ga'umsa isaan shaakala aloolaa (practicum) irratti agarsiisan wal hinargu (Id.8SU). Darbee, qulqullinni leenjii koorsii dubbarree, akkuma koorsii kamii irratti mul'atu laafaa akka ta'e; ga'umsi raawwii leenjistoo- taafi milkaa'inni leenjifamtootaa hariiroo qabaatus, milkaa'ina dubbarree barattootaaf rakkoon laafina barattootaafi koorsii dubbarree qophaa'e malee, leenjistoota akka hintaane adda ba'e (Id.9SH). Gama barsiisotaan qulqullinni raawwii leenjisu jiraatus, dandeettii barattoonni dubbarree irratti agarsiisan laafaadha. Kunimmoo, gaafa dirree hojiitti bobba'anis ga'umsaafi milkaa'ina akka isaan hinqabaanne akka taasisu hubatame (Id.4IS).

Waliigalatti, haala raawwii dubbarree leenjisu leenjistootaafi milkaa'uu leenjifamtootaa gidduu hariiroon jijjiiramoota hedduu irratti mul'ate hariiroo baay'ee laafaa akka ta'e odeeffannoo bargaaaffii irraa argameen adda ba'e. Kunis, barattoonni koorsii isaaniif kennamu waliin hariiroon qabaachuun isaanii barbaachisummaan (sig.) jiru kan agarsiisu ta'ee, haalli raawwii leenjii dubbarree leenjistootaa garuu, qulqullina qabeessa waan hintaaneef milkaa'ina barattoonni gonfachuun qaban irraatti jijjiirama kan uume miti. Akkasumas, odeeffannoon afgaaffii barsiisotaa irraa walitti qabame kuni kan agarsiisus, haala raawwii leenjistootaafi milkaa'ina

Margaa G.

leenjifamtootaa gidduu hariiroon cimaan jiraatus, milkaa'ina barattootaaf rakkoon gama barsiisotaan osoo hintaane gama barattootaan akka ta'e yaada barsiisotaa waliigalaa irraa mul'ateera.

Barattoota irraa yaanni MGX dhiyaate ammoo, faallaa odeeffannoo barsiisotaan dhiyaatedha. Innis milkaa'inaafi ga'umsa barattootaaf ga'ee olaanaa kan qabu qulqullina akkaataa kenniinsa leenjii barsiisotaafi meeshaalee koorsichaaf qophaa'e ta'ee, gama barsiisotaan kaka'umsi jiru laafaa ta'uu hubatame. Kunis, leenjii koorsii dubbarree irratti leenjifamtoonni ga'umsa, dandeettiifi milkaa'ina barbaachisaa ta'e dhabuuf sababa akka ta'e agarsiise. Karaa biraatiin, haallii leenjii barsiisotaa dubbarree dhaabbata leenjii barnootaa barsiisotaan kan hinhordofne, qulqullinni leenjii kan hinjirre, ulaagaaleefi hordoffiin leenjifamtootaaf xiyyeef- fannoon kan hinkennamne ta'uu hubatame. Yaada barattootaa kana jabeessuun qorattoonni Koellner'fi Jacobs (2015) qulqullinni leenjisu barsiisotaa, qulqullina leenji'uu leenjifamtootaa akka murteessu ibsan.

Akka hayyuun Juchniewicz (2012) ibsetti leenjiin barsiisotaa qulqullinaafi ga'umsaan raawwatamu milkaa'ina leenjifamtootaa waliin hariiroo inni qabu guddaa akka ta'e ibse. Fallaa anaan, qulqullinaafi milkaa'ina dhabuun barsiisotaa ammoo hariiroo leenjii sirrii ta'e

Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee 2023, 1(2):117-137

argachuu dhabuu leenjifamtootaa irraatti dhiibbaa akka uumu (DeGraff'fi kaan, 2015) mirkaneessan. Kanaaf, haalli raawwii leenjistootaa dubbarree qulqullina barnoota dhiyaatuufi leenjifamtoota fooyyessa; hariiroo leenjistootaafi milkaa'ina leenjifamtootaas jabeessa (Carreker'fi kaan, 2010).

Goolabaafi Yaada Furmaataa

Akka paradigm ijaarsaatti (*constructivist*)'tti dandeettii barsiisuu dagaagsuun xiyyeeffannoo guddaa kan barbaadudha. Kanaafuu, qaawwi gahumsa leenjii dubbarreefi qulqullina leenjii irratti mul'ate qoratame. Kanarraa kan ka'e, adeemsa leenjii keessatti, wayitiin leenjii barnoota dubbarreef ramadame torban keessaa sa'atii lama qofa akka ta'e adda baafameera. Kun garuu, leenjifamtoota ga'umsa horachiisuuf yeroo ga'aa ta'e miti. Kana malee, gosoota barnootaa adda addaa keessaan xiyyeeffannaan leenjii dubbisuufi barreessuu kennamu gadi aanaafi dhiibbaan inni ga'umsa leenjifamtootaa irratti qabu laafaadha. Akkasumas, qulqullinni leenjii dubbarree KBB sadan keessatti dhiyaatu, ga'umsa leenjifamtootaa fooyyessuuf gahee inni qabu gadi aanaa akka ta'e hubatameera. Kanaaf, dhimmamtoota adda addaa ofeeggannoon hirmaachisuun ga'umsaafi adeemsa qulqullina leenii leenjifamtoota tajaajila duraa hojiirra oolchuuf, qophii siilabasii leenjii

Margaa G.

mirkaneessuuf, qorannoofi leenjii dubbarree KBB keessatti kennamuufi meeshaalee deeggarsaa ga'umsa qabu hirmaannaan qopheessuuf shoora olaanaa waan qabuuf BBO osoo yaada keessa galchee milkaa'inni leenjii dubbarree dabalaa deema.

Kana malee, KBB keessatti haala raawwii kenniinsa leenjii dubbarreefi beekumsa dabarsuu leenjistootaa, galma ga'iinsaafi milkaa'ina leenjifamtoota tajaajila duraa irratti dhiibbaa argamsiisu qoratameera. Kana irratti bu'aan argame laafaadha. Kanaaf sababoonni ammoo, hanqina haala mija'aa, barsiisotaan xiyyeeffannoon kennamuu dhabuu, kenniinsi leenjii leenjistootaa quubsaa ta'uu dhabuu, yeroo leenjii gahaa dhabuu, meeshaalee deeggarsa barbaachisoo ta'an dhibuufi haqina raawwii hojii leenjistootaafi leenjifamtoota ta'uu adda baa'eera. Gama kaaniin walitti dhufeenyi ga'umsa raawwii leenjistootaafi leenjifamtoota dubbarree tajaajila duraa gidduu jirus laafaa ta'uu mul'atee jira. Kunis, KBB keessatti ga'umsi leenjistootaa akka fooyya'aa deemuuf ijaarsa dandeettii leenjistootaa barsiisota tajaajila duraatiif leenjiin gabaabaan osoo kennamaa deemee leenjii dubbarree irratti milkaa'inni leenjifamtoota dabalaa deema. Kanarraa kan ka'e, yaada furmaataa qorataan dhiheessu, leenjii leenjifamtoota dubbarree tajaajila duraa irratti gidduu seenummaa

Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee 2023, 1(2):117-137

(intervention) bal'aa kan barbaada ta'uu isaati.

Kana waan ta'eef:

1. Dameen/seekterri leenjii dubbisuufi barreessuu yookaan dubbarree BBO'fi ogeeyyiin barnoota afaanii kallattiin fooyya'iinsa leenjifamtoota irratti yoo kan waliin hojjetan ta'e, qulqullina barnoota dubbarree irratti jijjiirama guddaa argamsiisuu danda'u.
2. Akkasumas, qorattoonni KBB keessatti gaaffilee wayitiin barumsaa dubbarree torbanitti maaliif lama qofa ta'e? Leenjistoonni maaliif kaka'umsa dhabu? Akkasumas leenjifamtoonni ogummaa bu'uura maaliif hinhoratan? jedhu irratti yoo xiyyeeffannaan qorannoo bal'aa geggeessan qaawwaan kun akkaataa barbaadamutti furmaata waaraa kan argatu ta'a. Kana waan ta'eef, hayyoonni barnoota Yuunivarsiitii, KBB'fi BBO koorsii leenjii dubbarree fooyyessuu/ qopheessuu keessatti osoo qooda olaanaa qabaatanii qulqullinni leenjiifi hojiirra oolmaan isaa bu'a qabaessa ta'a.

Wabiilee

Adams, M. (1993). 'Beginning to read: *An overview*' in *Beard, teaching literacy balancing perspectives*. Hodder Stoughton: London 'Introduction' pp. 204-215

Adams, A. E., and Pegg, J. (2012). Teachers' enactment of content literacy strategies in

- Margaa G. secondary science and mathematics classes. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 56, 151–161. doi:10.1002/JAAL.00116
- Alatalo, T. (2013). “Sustainable reading and writing instruction: A question for teacher education.” *The International Journal of Literacies*, 19 (3): 1–11. Doi:10.18848/2327-0136/CGP/v19i03/48778.
- Al-Barakat, A. A., and Bataineh, R. F. (2011). “Preservice childhood education teachers’ perceptions of instructional practices for developing young children’s interest in reading.” *Journal of Research in Childhood Education*, 25 (2): 177–193. Doi: 10.1080/02568543.2011.556520.
- Alkharusi, H., Aldhafri, S., Alnabhani, H., and Alkalbani, M. (2012). Educational assessment attitudes, competence, knowledge, and practices: An exploratory study of Muscat teachers in the Sultanate of Oman. *Journal of Education and Learning*, 1(2), 217-232. URL: <http://dx.doi.org/10.5539/jel.v1n2p217> ISSN 1927-5250 E-ISSN 1927-5269
- Al-sowat, H. (2012). An evaluation of English language textbook "say it in English" for first year intermediate grade in Saudi Arabia. *Journal of Studies in Curriculum and Supervision*, Vol. 3 - No. 2.
- Carreker, S., Joshi, R. M., and Boulware-Gooden, R. (2010). “Spelling-related teacher knowledge: the impact of professional development on identifying appropriate instructional activities.” *Learning Disability Quarterly*, 33 (3): 148–158. Doi:10.1177/073194871003300304.
- Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee 2023, 1(2):117-137
- Cash, A., Cabell, S., Hamre, B., DeCoster, J., and Pianta, R. (2015). Relating prekindergarten teacher beliefs and knowledge to children’s language and literacy development. *Teaching and Teacher Education*, 48, 97-105. [dx.Doi.org/10.1016/j.tate.2015.02.003](https://doi.org/10.1016/j.tate.2015.02.003)
- Cohen, L., Manion, L., and Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. (6th ed.). London: Rutledge. Doi.org/10.4324/9780203029053
- Copeland, S. R., and Keefe, E. B. (2007). *Effective literacy instruction*. Baltimore: Paul H. Brookes.
- Creswell, J.W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approach*. (4th edition). London: Sage Publications, Inc.
- Cunningham, A. E., Zibulsky, J., Stanovich, K. E., and Stanovich, P. J. (2009). How teachers would spend their time teaching language arts: The mismatch between self-reported and best practices. *Journal of Learning Disabilities*, 42, 418-430. doi.org/10.1177%2F0022219409339063
- Desimone, L.M., Hochberg, E.D., and McMaken, J. (2016). Teacher knowledge and instructional quality of beginning teachers: Growth and linkages. *Teachers College Record*, 118, 1-54. Doi: 10.1177/0022487114549599
- Doubet, K. J., and Southall, G. (2018). Integrating reading and writing instruction in middle and high school: The role of professional development in shaping teacher perceptions and practices. *Literacy*

- Margaa G. *Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee* 2023, 1(2):117-137
- Research and Instruction*, 57(1), 59-79. [Doi.org/10.1080/19388071.2017.1366607](https://doi.org/10.1080/19388071.2017.1366607)
- Fang, Z. (1996). A review of research on teacher beliefs and practices. *Educational Research*, 38(10), 47-65. <https://doi.org/10.1080/0013188960380104>
- Gao, Y. (2013). The effects of summary writing on reading comprehension: The role of ediation in EFL classroom. *Reading Improvement*, 50, 43–47.
- Goatley, V. J., and Hinchman, K. A. (2013). Using research to make sensible literacy decisions within current educational initiatives. *Language Nad Literacy Spectrum*, 2357–2368.
- Griffith, R., and Lacina, J. (2018). Teacher as decision maker: A framework to guide teacher decisions in reading. *The Reading Teacher*, 71(4), 501 - 507. <https://Doi.org/10.1002/trtr>.
- Hay, I., and Fielding-Barnsley, R. (2012). Social learning, language and literacy. *Australian Journal of Early Childhood*, 37, 24–29.
- Hay, I., and Woolley, G. (2011). The challenge of reading comprehension. In T. Lê, Q. Lê M. Short (Eds.), *Language and literacy in a challenging world* (pp. 123–136). New York: Nova Science Publishers.
- Hebert, M., Bohaty, J. J., Nelson, J. R., and Brown, J. (2016). “The effects of text structure instruction on expository reading comprehension: A Meta-analysis.” *Journal of Educational Psychology*, 108 (5): 609–629. doi:10.1037/edu0000082.
- Juchniewicz, M. (2012). Visible voices: Literacy identity and the invisible homeless. *Journal of Adolescent Adult Literacy*, 55 (6), DoI: 101002/JAAL.00060
- Koellner, K. and Jacobs, J. (2015). Distinguishing models of professional development: The case of an adaptive model’s impact on teachers’ knowledge, instruction, and student achievement. *Journal of Teacher Education*, 66(1), 51- 67.
- Kothari, C.R. (2004). *Research methodology: Methods and techniques*. (2nd edition). New Delhi: New Age International PLtd. Publishers.
- Krutka, D. G., Carpenter, J. P., and Trust, T. (2016). Elements of engagement: A model of teacher interactions via professional learning networks. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 32(4), 150-158. <https://Doi.org/10.1080/21532974.2016.1206492>
- Lindquist, J. (2015). "Literacy." Keywords in writing studies. Paul Heilker and Peter Vandenberg, eds. Utah State University Press, 99-102. DOI: 10.7330/9780874219746.c020
- Metzler, J., and Woessmann, L. (2012). The impact of teacher subject knowledge on student achievement: Evidence from within-teacher within-student variation. *Journal of Development Economics*, 99(2), 486-496.
- Olivia, N. S. (2017) Literacy and language: new developments in research, theory, and practice. *Early Child Development and Care*, 187:3-4, 299-304, Doi: 10.1080/03004430.2017.1282235

Margaa G.

Jor. Dil. Qor. Adoolessaa-Mudddee 2023, 1(2):117-137

- Ottley, J., Piasta, S., Mauck, S., O'Connell, A., Weber-Mayrer, M., and Justice, L. (2015). The nature and extent of change in early childhood educators' language and literacy knowledge and beliefs. *Teaching and Teacher Education*, 52, 47-55. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2015.08.005>
- Perry, M., Wessels, A., and Wager, A. C. (2013). From play building to devising in literacy education: Aesthetic and pedagogical approaches. *Journal of Adolescent Adult Literacy*, 56, 649–658. doi:10.1002/JAAL.195.
- Scheerens, J., and Blömeke, S. (2016). “Integrating teacher education effectiveness research into educational effectiveness models.” *Educational Research Review* 18: 70–87. Doi:10.1016/j.edurev.2016.03.002.
- Street, B. (2004). *Understanding and defining literacy*. Background Paper for EFA Global Monitoring Report 2006.
- Vanderstoep, S.W., and Johnston, D.D. (2009). *Research methods for everyday life: Blending qualitative and quantitative approaches*. USA: John Wiley and Sons, Inc.
- Wilson, N. S., Grisham, D. L., and Smetana, L. (2009). Investigating content area teachers' understanding of a content literacy framework: A yearlong professional development initiative. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 52, 708–718. <http://dx.doi.org/10.1598/JAAL.52.8.6>
- Yang, J., and Ping, L. (2012). Brain networks of explicit and implicit learning. *PLoS One*. 7(8), e42993. doi:10.1371.